

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۱/۱۱/۱۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی تهدید های کالبدی بر توسعه ی پایدار (مورد مطالعه شهر لاهیجان)

علیرضا گنجه خسروی

کارشناسی مهندسی عمران، گیلان، ایران

چکیده

هدف بررسی تهدید های کالبدی بر توسعه ی پایدار (مورد مطالعه شهر لاهیجان) است. روش توصیفی- تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای است، ابتدا با جستجو در پایگاه ها و سایت های اینترنتی و بانک های اطلاعاتی و استنادی مانند پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، SID، مگ ایران می باشد در بین منابع مختلف با توجه به موضوع انتخابی و تحقیقات انجام شده است. در این تحقیق از روش کتابخانه ای استفاده شده، نوع داده ها و نحوه اجراء هم به روش کتابخانه ای است. روش در تحقیقاتی که ماهیت کتابخانه ای دارند تقریباً تمام تلاش محقق در کتابخانه ها صورت می پذیرد. حتی در تالیفات و تصنیفات نیز از این روش استفاده می شود. گام اول در مهارت تحقیق کتابخانه ای آشنایی با نحوه استفاده از کتابخانه است برای اینکار محقق باید از روش های کتابداری نحوه استفاده از برگه دان و ثبت مشخصات کتاب، نحوه جستجوی کتاب در کتابخانه و رایانه و ... اطلاع حاصل نماید. اسناد عمده در مطالعات کتابخانه ای عبارتند از: کتاب؛ مقاله ها و مجله ها؛ سایت ها، دیسک های رایانه؛ اسناد اصل؛ اسناد دولتی؛ نشریه های رسمی دولتی-اسناد شخصی و خصوصی؛ مطبوعات؛ آمار نامه ها. ابزار گردآوری اطلاعات از طریق فیش برداری از منابع بود. بدین صورت که بعد از مأخذشناسی و گردآوری منابع مطالب موردنیاز استخراج و در فیش ثبت شد. روش تجربه و تحلیل و بررسی اطلاعات به صورت توصیفی- تحلیلی می باشد.

واژگان کلیدی: تهدید های کالبدی بر توسعه ی پایدار (مورد مطالعه شهر لاهیجان)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

-مقدمه

چارچوب نظری پایه ای است که تمام طرح و پروژه های تحقیقاتی بر اساس آن قرار می گیرد. یک شبکه منطقی، توسعه یافته و توصیف شده بین متغیرهایی است که از طریق فرایندهایی مانند مصاحبه، مشاهده و بررسی ادبیات تحقیق مشخص شده اند. برای هر پروژه علمی نیاز است که پژوهشگر ضمن آشنایی با دیدگاه های ارائه شده درباره موضوع تحقیق با ترکیب و تلفیق آن ها به یک پاسخ جامع و ضروری برسد. پژوهشگر به مدد نظریه مانند ناخدایی است که به مدد قطب نما کشتی را هدایت می کند. بنابراین آشنایی با نظریه ها، الگوها و روش های به کار گرفته شده درباره موضوع تحقیق ضروری می باشد. در واقع آن چه گذشتگان انجام داده اند می تواند به عنوان راهنمایی برای تجارب آینده قرار گیرد. ایجاد شهرها به عنوان دومین انقلاب عظیم در فرهنگ انسان، بهره برداری از محیط را چندین برابر کرد و آن را به حدی رساند که خارج از توان و ظرفیت آن گشت تا امروز ما را با دو بحران عمده و به هم پیوسته جمعیتی و زیست محیطی روبرو سازد. زیرا اولین گامها در جهت نیل به مرحله شهرنشینی با افزایش جمعیت و تشدید در بهره برداری از محیط همراه بود و اکنون می گویند: شهرها بیمارند، بیماری ای که حاصل رشد تکنولوژی بوده و چیزی نمی گذرد که گریبان گیر کل کره خاکی شده و بحث های توسعه ای را به سوی توسعه پایدار سوق داده است. بعلت تمرکز دائما رو به رشد جمعیت و فعالیت های اقتصادی در مراکز شهری، بویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته، پایداری توسعه شهری بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. ولی علی رغم مرکزیت شهرها در فرایند توسعه، بحثهای پیرامون شهر و پایداری تا حدود زیادی بصورت دو موضوع جدا از هم شکل گرفته اند. با طرح رویکرد توسعه پایدار و مطرح شدن اهداف آن در برنامه ریزی و توسعه شهری تضادهای بوجود آمده است.

رشد شتابان شهرهای بزرگ چه در مقیاس (افزایش بی رویه جمعیت) و چه در اندازه (گسترش بی نظم کالبدی) سبب بروز ناپایداری در نظام زندگی شهری شده است (ملکی، ۱۳۷۹، ۲۹) امروزه قریب به نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می کنند. این دگرگونی عظیم در واقع نتیجه ای از رشد و توسعه صنعتی در جهان است که موجب تشدید فعالیت های آلوده کننده، در دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ گردید. همگامی توسعه شهری و صنعتی شدن از یک سو و رشد شهرنشینی در سال های اخیر، پیامدهای زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی متعددی را در پی داشته است. شهرها پس از انقلاب صنعتی رشد و توسعه شتاب زده ای یافتند، و معادل افزایش جمعیت در شهرها، ظهور مسائل گوناگون و پیچیده اجتماعی - اقتصادی در داخل شهرها فزونی گرفته است. این آثار، انسان را به فکر ارائه راه حل و چاره واداشت که از این رهگذر مباحث و الگو و راهبرد توسعه پایدار مطرح و تبلور یافت. اما به طور عمده به علت تمرکز پیوسته رو به رشد جمعیت و فعالیت های اقتصادی خدماتی در مراکز شهری، به ویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته، این امر اهمیت و توجه بیشتری را به خود جلب کرده است. به اعتقاد اندیشمندان رسیدن به «شکل پایدار شهر» یکی از راه های قابل تامل بوده است، ولی بحث مربوط به شکل شهر پایدار تاکنون نسبتا ناامید کننده بوده و چیزی به جز فهرست کلی از معیارهای پایداری به دست نداده است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

تعریف شهر

طی دهه‌های اخیر از سوی اندیشمندان علوم جغرافیا، جامعه‌شناسی، اقتصاد، جمعیت‌شناسی و برخی علوم دیگر، تعاریف متعددی از شهر ارائه شده است و جامعه‌شناسان از جمله انگلس و مارکس شهر را محل تمرکز جمعیت، ابزار تولید، سرمایه، نیازها و احتیاجات و غیره می‌دانند که تقسیم کار اجتماعی نیز در آنجا صورت گرفته است. جغرافی‌دانان، شهر را منظره‌ای مصنوعی از خیابان‌ها، ساختمان‌ها، دستگاه‌ها و بناهایی می‌دانند که زندگی شهری را امکان‌پذیر می‌سازد.

انواع تعریف‌های شهر

مورخان شهر را با توجه به قدمت آن تعریف می‌کنند و از نظر اقتصاددانان، شهر به جایی اطلاق می‌شود که معیشت غالب ساکنان آن بر پایه کشاورزی نباشد. جمعیت‌شناسان نیز تعداد جمعیت یک نقطه را، ملاک شهری بودن آن نقطه می‌دانند. بر این اساس ملاک تشخیص شهر در کشور فرانسه ۲۰۰۰ نفر ساکن است که مشابه ملاک جمعیتی در آلمان، جمهوری چک و ترکیه است. در ایالات متحده و مکزیک ۲/۵۰۰ نفر، در هلند و یونان ۵/۰۰۰ نفر و در ایرلند ۱/۵۰۰ نفر مشخص کننده شهری و یا روستایی بودن یک نقطه است.

تعریف شهر در ایران

در کشور ما، جایی که به طور رسمی شهر شناخته شده است، طی سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۷۵ متفاوت بوده است. در سرشماری سال ۱۳۳۵، شهر به جایی اطلاق شده که جمعیت آن معادل ۵/۰۰۰ نفر بوده است. در سرشماری سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ شهر به جایی اطلاق شده که ۵/۰۰۰ نفر جمعیت داشته باشد، علاوه بر این کلیه مراکز شهرستان‌ها (بدون در نظر گرفتن جمعیت آنها) شهر محسوب شده‌اند. در سرشماری سال ۱۳۶۵ دارا بودن جمعیت ۵/۰۰۰ نفر از تعریف حذف شده است و شهر به جایی اطلاق شده است که در زمان سرشماری دارای شهرداری باشد (سال‌نامه آماری ۱۳۶۵). این تغییر با توجه به تعریف شهر در قانون جدید تقسیمات کشوری ایجاد شد که در آن کلیه نقاط دارای شهرداری در زمان تصویب قانون را شهر دانسته و ایجاد شهرداری در نقطه‌ای دیگر را در آینده موکول به داشتن حداقل ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت نموده است. در سرشماری سال ۱۳۷۵ نیز این تعریف، یعنی دارا بودن شهرداری، ملاک تفکیک شهر از روستا شده است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

ویژگی های شهر

شهرها بر اساس ویژگی های زیر متفاوت بوده اند :

- شرایط اقلیمی و تغییرات زیست محیطی و کالبدی و کارکردی
- تفاوت های سیاسی و اداری (حکومت های مرکزی یا ملوک الطوایفی)
- گوناگونی دین، زبان، نژاد و اصولاً نظام ارزشی و فرهنگی
- تفاوت توانایی های اقتصادی و معیشت غالب شهروندان
- روش تعامل و ارتباط با سایر مناطق
- تنوع فرهنگی
- شرایط زمانی و مکانی
- شرایط حاکمیت (حاکمیت بر سایر مناطق یا تابع بودن)
- میزان امنیت (در معرض حمله قرار داشتن) این تفاوتها گاه به بروز و ایجاد فرم و سبک های متفاوت شهرسازی و معماری انجامیده است. قرار گرفتن شهر در خدمت جامعه و جامعه در خدمت شهر از تفاوت های اساسی دوران اسالمی یا قبل از آن است. که شهر در خدمت هیأت حاکمه و برای رفاه آنان و بر اساس طبقات جایگاه اجتماعی آنان در ساختار حکومتی شکل می گرفت.

مؤلفه های وجودی شهر

آنچه به عنوان مؤلفه های شهر اشاره می شود، شاخص ها و ویژگی های خاص شهرهای مدرن را در بر می گیرد. البته در این طبقه بندی وجه غالب و پذیرش عام متخصصین شهری در رشته های مختلف علمی مورد توجه بوده است. این مؤلفه ها عموماً در تعاریفی که از شهر ارائه می شود، آشکار است. ذهنیت، عینیت، مکان و زمان از مؤلفه های بنیادی شهر محسوب می شوند (حبیبی، ۱۳۹۰: ۱).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

ویژگی‌هایی چون بی ثباتی شهر بر پایه سیستم های اکولوژیک، تغییرات آب و هوا، مصرف گرایی، وجود پروژه های بزرگ (مانند سیستم های الکترونیک، جاده ها، کارخانه ها)، وجود تسهیلات حکومتی مانند نهادهای دولتی، پارلمان، سازمان اجتماعی فضا، مرکزیت توسعه ی ایده ها و ثبت آنها نیز به عنوان ویژگی‌های بنیادین شهر در نظر گرفته شده است (زیاری، مهدی نژاد و پرهیز، ۱۳۹۱: ۹۰). علاوه بر این تقسیم بندی، مؤلفه های زیر برای شهر برشمرده شده است:

۱- سازمان اجتماعی پیچیده

۲- انبوهی افراد انسانی

۳- ریخت شناسی خاص

۴- وجود نهادهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی

۵- وضعیت فرهنگی و روانی متمایز

فضای شهر

فضاهای شهری بخشی از فضاهای باز و عمومی شهر هستند که به عنوان تبلور ماهیت زندگی جمعی میباشند یعنی جایی که شهروندان در آن حضور دارند فضای شهری صحنه ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده میشود. فضایی است که به همه مردم اجازه میدهد که به آن دسترسی داشته باشند و در آن فعالیت کنند. در این فضا فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شوند و برخورد های از پیش تدوین نیافته به وقوع پیوندند و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط یابند این فضا میبایستی توسط یک نهاد عمومی اداره شود تا در جهت منافع عمومی و جامعه مدنی اداره و نیازهای آن تامین شود بنابراین شرط اساسی برای اینکه یک فضای عمومی، فضای شهری تلقی شود اینست که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد. پس آن دسته از نرم فضاها و سخت فضاها که بستر تعامل اجتماعی نیستند فضای شهری نامیده نمی شوند (مدنی پور، ۱۳۷۹).

فضای شهری، مصنوعی سازمان یافته، آراسته و واجد نظم به صورت بستری برای فعالیتها و رفتارهای انسانی است. انسان جزئی از فضا است و با ارزشها و هنجارهای خود به این فضا معنی می بخشد الگوی روابط اجتماعی ثابت نیستند و یک فضا با جایگزین شدن رابطه اجتماعی خاص، چهره متفاوتی به خود میگیرد کاربرد عمومی این فضاها ایجاد آرامش، سرگرمی و محلی برای گردش، فراهم آوردن ارتباط و زمینه معاشرت، و امکان تردد میباشد و از آنجاییکه در عین حال هیچ تک عملکرد خاصی به آنها مترتب نیست استعداد پذیرش تمام این کاربریها را با هم یا به صورت گزینشی دارند

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

لذا وجود این فضاها برای پیشگیری از درماندگی، افسردگی، گوشه گیری و خشونت، بسیار موثر و حتی ضروری است و انگهی این فضاها میتوانند موقعیتی برای رشد خلاقیت بوجود آورده و محیطی تفریحی و سازنده در یک مجموعه شهری باشند تا زمینه ای را فراهم سازند که هر انسانی برای درک موقعیت خود به آن نیاز دارد این فضاها به عنوان گره ایی از جوامع انسانی و تجمعی از مردم و اشیاء مادی از عناصر و اجزا مختلفی تشکیل شده است به واقع فضا رابط میان عناصر بوجود آورنده اش می باشد، پس برای تشخیص یک فضای شهری علاوه بر وجود عناصر تشکیل دهنده، باید رابطه میان آنها نیز برای فرد ناظر قابل ادراک باشد و فرد بتواند از رابطه موجود ساختاری در ذهن خود ایجاد نماید (بحرینی، ۱۳۷۵).

کالبد شهر

یکی از مهمترین شاخص های هویت شهری کالبد و بافت شهر می باشد، کالبد و بافت شهری از عوامل مهم در تفاوت های عمده شهر ها از همدیگر می باشد. کالبد شهری از مهمترین عناصر منظر شهری می باشد که بعد بصری شهر را شکل می دهد. هویت شهری زمانی معنی دار خواهد بود که تبلور عینی در فیزیک شهر داشته و در واقع کالبد بیرونی و فیزیک شهر نمادی از هویت شهری باشد. بافت کالبدی و ساختار مکانی-فضایی شهر ها یکی از مهمترین ابعاد هویتی شهرها را شکل می دهد، زیرا شکل گیری بافت کالبدی شهری متأثر از اندیشه ها، باورها، فعالیت ها و سطح فرهنگ جامعه است. از این رو شناخت این بخش از شهرها میتواند به شناخت بیشتر سایر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز بیانجامد. واقعیت آن است که بافت کالبدی امکان بازشناسی هویت شهری را به صورت بصری فراهم و به همین دلیل از میان سایر ابعاد هویتی اهمیت بیشتری دارد (حبیبی، ۱۳۷۵).

کالبد شهر نشانی از سیر تکامل شهری است، اهمیت بعد ساختاری و کالبدی شهر در هویت شهر را می توان از چند وجه بررسی کرد: الف) بافت تاریخی و قدیمی، بافت تاریخی و بافت قدیمی شهر با جای دادن آثار تاریخی و معماری در خود و وقوع اتفاقات و حوادث مهم تاریخی در آنجا یکی از مهمترین عناصر تشکیل دهنده هویت شهر هاست، تاریخی بودن خود به تنهایی می تواند عنصر هویت بخش یک شهر باشد پس آثار تاریخی و بافت های تاریخی بعنوان جلوه تاریخ شهر اهمیت بسیاری در هویت شهری دارند. ب) بافت جدید شهر، بافت جدید شهرها نشان دهنده سیر پیشرفت و توسعه شهر ها می باشد مصالح بکار رفته در آثار ساخته شده، طراحی و شکل شهر، پارک ها و پارکینگ ها و بیمارستان ها، مراکز خرید و تفریحی و... همگی نشانگر تاریخ معاصر و مدرن شدن شهر هاست. ج) بافت های فرسوده و حومه شهر، بافت های فرسوده شهری که اغلب در کنار بافت های تاریخی و مرکزی شهر ها و صنایع و یا در حومه شهر ها تشکیل می شوند نتیجه حرکات اجتماعی درون شهر است، بافت های فرسوده شهری نتیجه فقر شهری، مهاجرت و نابرابری های اجتماعی شهرها است

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

کالبد و بافت شهری نتیجه مکانی شدن نابرابری های طبقاتی و اجتماعی است، این امر نشاندهنده تاثیرات هویت اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی شهر بر کالبد شهری است. هویت کالبد و هویت اجتماعی و فرهنگی جامعه به طور متقابل بر هم تاثیر می گذارند. هویت کالبد در یک شهر علاوه بر اینکه از سویی بخش مهمی از هویت شهری را شکل می دهد از سوی دیگر در ارتباط با حیات اجتماعی و فرهنگی آن شهر اطلاعاتی بدست می دهد. پرباری ارزش های شکل دهنده هویت کالبد نشان دهنده پرباری حیات اجتماعی و فرهنگی در شهر است. بخاطر اینکه هویت مشترک، بناهای اجتماعی است که به واسطه ی مکانی شدن حیات اجتماعی تشکیل شده است(حقی، ۱۳۷۰)

شاخص ها و معیارهای کالبد شهری

خط آسمان : فصل مشترک احجام طبیعی و ساختمان های شهر با آسمان است و قضاوت در مورد زیبایی و زشتی پیکر شهر را میسر می سازد.

نیمرخ شهر : آنچه از شهر در زمان غروب آفتاب، زمانی که نور در پشت شهر پیکر شهر قرار م یگیرد و به صورت یک سطح به دید ناظر می آید، نیمرخ شهر را مشخص م یکنند.

لبه ها : مرزها یا شکاف هایی که بین دو قسمت پیوسته شهر وجود دارند نظیر اختلاف ارتفاع دو قسمت مجاور، دیوارهای بلند در کنار خیابان ها یا ساختمان های ردیفی مشابه در حاشیه خیابان ها (ماجدی، ۱۳۸۵ : ۴۰۱).

حجم های پر خالی : قطعات پر شده از فضاهای ساخته شده یا طبیعی و در مقابل آن قطعات خالی از احجام در محدوده شهر که تناوب یا تعدد آنها بر شکل و تراکم کالبد شهر تأثیر می گذارد.

شکل (۱) شاخص ها و معیارها و فرصت، تهدید، ضعف، قوت کالبد شهری(منبع: نگارنده)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

فعالیت مناسب، کاربری مختلط، توجه به عنصر خیابان، دسترسی و نفوذپذیری بافت، اختلاط اجتماعی و نفوذپذیری فضاها	جین جیکوبز، ۱۹۶۱
سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت، کارایی، عدالت	کوین لینچ، ۱۹۸۱
نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی، انعطاف‌پذیری، تناسبات بصری، غنای حسی، حس تعلق کافی بودن منابع، پاکیزگی و پشتیبانی حیاتی	یان بنتلی و همکاران، ۱۹۸۵؛ یان بنتلی ۱۹۹۰
قابلیت زندگی، کنترل و هویت، معنا و اصالت، زندگی عمومی و اجتماعی، خودتکایی شهر، محیطی برای همه	آلن جیکوبز و دانلد ایلیارد، ۱۹۸۷
عملکرد (ارتباط، امنیت، آسایش اقلیمی، تنوع) نظم (انسجام، وضوح، پیوستگی، تعادل) هویت (شکل دادن به کانون‌ها، وحدت، شخصیت، خاص بودن) جذابیت (مقیاس، تناوب بصری و عملکردی، سرزندگی، هارمونی)	گرین، ۱۹۹۲
سرزندگی، هارمونی یا بستر، تنوع، مقیاس انسانی، نفوذپذیری، امکان شخصی‌سازی، خوانایی، انعطاف‌پذیری، امکان تحول سنجیده، غنا.	برایان گودی، ۱۹۹۴
دسترسی و ارتباطات، فعالیت‌ها، معاشرت‌پذیری، راحتی و تصویر ذهنی.	کارمونا، ۲۰۰۸

توسعه پایدار

توسعه پایدار برای نخستین بار توسط باربار اوارد در اواسط دهه ۱۹۷۰ مطرح گردید. این اصطلاح در سال ۱۹۸۰ و به دنبال تدوین "استراتژی حفاظت جهانی" که حاصل فعالیت مشترک "اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت"، "برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد" و "صندوق جهانی طبیعت" و هفتصد متخصص بوم‌شناسی عمومی و عملی بود، متداول شد. (رهبر؛ ۱۳۸۴، ص ۱۶۵).

زاهدی ((توسعه پایدار را فرآیندی می‌داند که طی آن مردم یک کشور نیازهای خود را بر آورده می‌کنند و سطح زندگی خود را ارتقاء می‌بخشند، بدون آنکه از منابعی مصرف کنند که به نسل‌های آینده تعلق دارد. بنابراین توسعه، زمانی پایدار است که مخرب نباشد و امکان حفظ منابع، اعم از آب، خاک و ... را برای آینده‌گان فراهم می‌آورد. تعریف دیگری که برای توسعه پایدار از طرف کانلی و اسمیت ارائه شده است، تعریفی است که در گزارش برانتلند با عنوان «آینده مشترک ما» در سال ۱۹۸۷ ارائه شده است، این تعریف چنین است: توسعه‌ای که نیازهای زمان حال را برآورده می‌کند، بدون آنکه از توانایی نسل‌های آینده برای ارضای نیازهایشان مایه بگذارد. (زاهدی؛ ۱۳۸۵، ص ۱۰۸). بنابراین مفهوم توسعه پایدار مفهومی بسیار اساسی و مهم است، زیرا در برگزیده ایده آل‌ها و اصولی است که درک، شناخت و تحقق آنها آینده‌ای روشن را نوید می‌دهد و بی‌توجهی و جهل نسبت به آنان، اضمحلال و نابودی محیط و بشریت را در پی خواهد داشت. بدین ترتیب، توسعه پایدار راهبرد توسعه‌ای است که در آن تمامی دارایی‌ها و منابع طبیعی، انسانی، مالی و فیزیکی در راستای افزایش بلند مدت ثروت جامعه، کاهش فقر و رفاه جامعه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

سازماندهی می شود. در نتیجه دستیابی به توسعه پایدار بدون مشارکت فعال و مؤثر جامعه میسر نیست. این مشارکت نیز از طریق ایجاد، تقویت و توانمند سازی نهادهای مدنی صورت می پذیرد .

راهبردهای کلان توسعه پایدار

از مهم ترین راهبردهای کلان نظریه توسعه پایدار می توان به موارد زیر اشاره کرد:

جدول (۲) راهبردهای کلان توسعه پایدار (شرزه ای وماجد، ۱۳۹۰)

مفهوم	راهبردهای کلان
توسعه پایدار	استفاده بهینه از منابع طبیعی و افزایش کارایی بهره برداری از آنها
	بازیافت ضایعات تولیدی و کاهش آلاینده ها
	حفظ تقدم در تولید نیازهای اولیه انسانی و جوامع محلی
	تضمین برقراری عدالت بین نسلی

جنبه های توسعه پایدار

جنبه های سه گانه توسعه پایدار را به صورت جزء نگرانه تر و به شرح زیر مورد بررسی قرار داد:

الف) جنبه اقتصادی: یک سیستم پایدار اقتصادی، باید قادر به تولید محصولات و خدماتی به صورت ادامه دار باشد تا قابلیت مدیریت و اداره کردن آن را ایجاد کند. همچنین این سیستم باید دارای منابع در آمد پایدار، مطوئن و قابل اتکا باشد. توسعه پایدار، رشد اقتصادی مطلوب را همگام با پیشرفت اجتماعی و مسئولیت های زیست محیطی می داند و نه جدا و مستقل از آن ها. برنامه اسکان بشر سازمان ملل متحد، چنین اقتصاد پایداری را «اقتصاد سبز» می نامد. (مرتضایی و اصل فلاح، ۱۳۹۲: ۴۴۲).

ب) جنبه اجتماعی: یک سیستم پایدار اجتماعی باید بر توزیع عادلانه و منصفانه استوار شده باشد و خدمات اجتماعی نظیر آموزش و بهداشت به صورت کافی و بهینه در اختیار همه قرار گیرد. در چنین سیستمی باید بین زن و مرد برابری صورت گیرد و زمینه های مشارکت و مسئولیت پذیری در بین همه اقشار جامعه وجود داشته باشد. توسعه پایدار، به دنبال ساختن «جهانی برای زندگی کردن» است که زندگی کردن در آن با مفاهیمی کاملاً کیفی تعریف می شود (همان).

ج) جنبه محیط زیستی: یک سیستم پایدار محیط زیستی، باید بر اساس منابع قابل اتکا استوار شده باشد و نباید منجر به آسیب رسانی و تضييع منابع شود. در چنین سیستمی، بیشتر بر منابع تجدید شدنی تمرکز می شود و ایده اصلی، آن است که تنوع زیستی

در بین گونه طبیعی حفظ شود، به حفظ و مانایی اتمسفر زمین توجه شود و کمتر آسیب به اکوسیستم های طبیعی وارد شود(همان).

ارکان اصلی توسعه پایدار

۱- دولت ها : دولت ها موظفند تا مؤلفه های توسعه پایدار را در تمامی سطوح برنامه ها و سیاست گذاری ها رعایت کنند و آنها هستند که قادرند با تدوین قانون های همسو با جریان توسعه پایدار، تحرک اجتماعی را در سطوح مختلف جوامع نظام بخشند. دولت ها به خصوص در کشور های جهان سوم، قادرند که در عرصه پایداری نقشی پیشتاز بر عهده گیرند و آنان باید با رعایت مولفه های توسعه پایدار، نظیر مشارکت سیاسی و آزادی مردم به حرکت متوازن و درون زای توسعه پایدار در جوامع خود کمک نمایند.

۲- سازمان های بین المللی : سازمان ملل متحد و نهاد های وابسته به آن به خصوص برنامه توسعه سازمان ملل در زمینه تکوین اندیشه های جدید توسعه پایدار نقش اساسی دارند. این سازمان ها باید بر پایه مفروضات توسعه پایدار، تحرک دوباره ای را در چهارچوب وظایف و ماموریت های خود ایجاد کنند(نصیری، ۱۳۷۹: ۱۷۱). مهمترین وظیفه سازمان های بین المللی جلب حمایت دولتهای کشور های جهان سوم در زمینه توسعه پایدار می باشد(میکس، ۱۳۷۶: ۲۴۶).

۳- سازمان های غیر دولتی : سازمان های غیر دولتی در شکل دهی و تحقق دموکراسی مشارکتی، نقش حیاتی بر عهده دارند. آنها اعتبار خود را به طور عمده از نقش مسئولانه و سازنده خود در جامعه کسب می کنند این سازمان ها به دلیلی آزاد بودن از قید و بندهای فعالیت های رسمی زمینه ها بسیار مساعدی برای مشارکت در مناظره توسعه پایدار دارند(نصیری، ۱۳۷۹: ۱۷۸).

۴- مردم : مردم و اجتماع انسان ها در نظریه زیست- منطقه گرایان که مبتنی بر توسعه پایدار، است دارای مفهوم ویژه ای هستند و عبارتند از گروهی از مردم با روابط اجتماعی که در محدوده ای جغرافیایی ساکن هستند. وجود مکان در رابطه ای مستمر بین انسان ها و محیط باور شناخت صحیح و انتظارات متناسب با ظرفیت های اجتماعی و طبیعی خواهد شد که به نوبه خود امکان برقراری تعادل و عدالت در روابط اجتماعی و بوم شناسانه یا اکولوژیک را خواهد داد. در چنین اجتماعی، تضاد منابع فرد- جمع و انسان- طبیعت فرو می ریزد و توسعه پایدار می شود(صرافی، ۱۳۷۷: ۱۴۱). به عبارت ساده تر، در توسعه پایدار بیشتر به سازمان دهی مناسب و سازمان دهی روابط بین انسان ها و انسان با طبیعت برای رسیدن به تعادل پایدار اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیک تاکید می شود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

جمع بندی

پایداری در ابعاد اجتماعی - اقتصادی شهر، با روندهای مسلطی که در توسعه شهری ((جنوب)) مشاهده می شود، سازگار نیست. افزایش شکاف در آمد و ثروت بین اقشار اجتماعی، ازدیاد فقر، رشد اقتصادی بدون رشد متناسب فرصت شغلی، از هم گسیختگی اجتماعات و تضعیف نهاد خانواده، از جمله نمودهای ناپایداری توسعه به روال کنونی است که به نوبه خود ناپایداری در ابعاد بوم شناختی را موجب شده است و این نیز متقابلاً ناپایداری اجتماعی - اقتصادی را باعث می شود و در نتیجه چرخه نامطلوبی در تشدید ناپایداری به وجود می آید. در اکثر شهرهای کشورهای ((جنوب)) مسئله دسترسی عادلانه به منابع و سازماندهی خواست های اقشار آسیب پذیر در مقابل مشکلات زیست محیطی، اهمیت به مراتب بیشتری نسبت به کمبود منابع و اشباع محیط، دارد.

از این رو، مقوله «پایداری» در پیوندی قوی با مقولات ((قدرت)) و ((عدالت)) قرار می گیرد، تا جایی که دیوید هاروی اندیشمند برجسته، عدالت اجتماعی و تعادل زیست محیطی را لازم و ملزوم یکدیگر بر می شمرد و تحقق هیچ یک را بدون آن دیگری ممکن نمی داند. پذیرفتن مطالب گفته شده به معنای ضرورت تحولات ساختاری در نظام های اجتماعی و اقتصادی است، آن هم به گونه ای که باز توزیع منابع کمیاب به همراه رشدی محدود در حد ظرفیت پذیرش محیط عملی شود و این همان سیاست راهبردی شهر پایدار از بعد اجتماعی و اقتصادی است. در این صورت، اهداف عدالت اجتماعی و پایداری اقتصادی در پیوند با هدف تعادل بوم شناسانه، شهری زیست پذیر و پایدار به وجود می آورد

منابع و ماخذ

۱. فرهنگها واژگان برنامه ریزی شهری و منطقه ای، تالیف: دکتر فرانک سیف الدینی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شیراز، ۱۳۷۸.
۲. فرید، یدالله؛ جغرافیا و شهرشناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، تبریز ۱۳۷۳.
۳. فرید، یدالله؛ روش تحقیق شهرهای ایران، انتشارات دانشگاه تبریز، تبریز ۱۳۵۴.
۴. فصلنامه های مدیریت شهری، سازمان شهرداریها.
۵. ماکس وبر، شهر در گذر زمان؛ ترجمه شیوا (منصوره) کاویانی، شرکت سهامی انتشار، چاپ سوم، ۱۳۷۵.
۶. متوسلی، محمود؛ توسعه اقتصادی: مفاهیم، مبانی نظری، رویکرد نهادگرایی و روش شناسی، چ، انتشارات سمت، بهار ۱۳۸۲.
۷. مجتهدزاده، غلامحسین؛ برنامه ریزی شهری در ایران، دانشگاه پیام نور، چاپ اول، مهر ۱۳۷۶.
۸. محمدزاده، رحمت؛ فضای سبز و نقش آن در توسعه شهری، مجله علمی و فنی سپهر، دوره هفتم، شماره ۲۶، ۱۳۷۷.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۹. محمدیاری، محمد؛ ساماندهی اکولوژیکی شهر تنکابن، نشریه گزیده مسائل اجتماعی، اقتصادی استان تنکابن، سازمان برنامه و بودجه شماره ۸، ۱۳۷۲.
۱۰. مشهدیزاده دهاقانی، ناصر؛ تحلیلی از ویژگیهای برنامه ریزیشهری در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ دوم، ۱۳۷۴.
۱۱. مدنی، امیرباقر؛ استراتژیها توسعه اقتصادی؛ چ ۲، شرکت باورآوران، ۱۳۷۰.
۱۲. مدنی پور، علی؛ طراحی فضای شهری، نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران، ۱۳۷۹.
۱۳. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، مجموعه مقالات همایش زمین و توسعه شهری، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸ آذرماه.
۱۴. معصومی اشکوری، سید حسن؛ اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه ای، سازمان برنامه و بودجه، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
۱۵. مستوفی الممالکی، رضا؛ شهر و شهرنشینی در بستر جغرافیای ایران، چاپ اول، ناشر مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، تابستان ۱۳۸۰.
۱۶. مهندسین مشاور طرح و آمایش، طرح توسعه و عمران، حوزه نفوذ و تفضیلی شهر تنکابن، جلد دوم، ۱۳۶۸.
۱۷. مهندسین مشاور طرح و آمایش، طرح جامع شهرستان تنکابن، جلد اول، ۱۳۶۸.
۱۸. موسویان، محمد رضا؛ اصول و مبانی معماری و شهرسازی، مرکز مطالعات شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی، چاپ اول، ۱۳۶۷.
۱۹. مولدان، بدریچ، سوزان بیلهارز، شاخص های توسعه پایداری شهری، ترجمه؛ نشاط حداد تهرانی، ناصر محرم نژاد، انتشارات سازمان حفاظت و محیط زیست ۱۳۸۱.
- ۲۰.
۲۱. هاشمی، فضل الله؛ حفظ زمینهای کشاورزی و باغها در طرح ریزی کالبدی، مجله آبادی، شماره سوم، ۱۳۷۰.
۲۲. هاروی، دیویدی، شهر و عدالت اجتماعی، ترجمه: فرخ حسامیان، محمدرضا حائری، بهروز منادی زاده، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، ۱۳۷۶.